

KONSTRUKCIJA PIJENJA KAO DRUŠTVENOG PROBLEMA**

Apstrakt: U radu se, putem promatranja konstrukcije pijenja kao društvenog problema iz socio-konstruktivističke perspektive, nude objašnjenja koncepcija alkoholizma kao bolesti zavisnosti, pijenja i opijanja kao društveno poželjnog/nepoželjnog obrasca ponašanja, kao i korelacija ovih fenomena sa drugim društvenim procesima koji su se odvijali u konvergenciji sa sazdanjem pijenja kao društvenog problema, poput stvaranja države-nacije, koncepta odgovornog građanina/građanke, podele na privatnu i javnu sferu, invencijom koncepta zavisnosti i koncepta adiktivne ličnosti. Pomenuti proces smešten je u okvire konstrukcije društvenog problema prema Spektoru i Kicusu, ali takođe predstavlja i krnji konstrukt. Osnovna teza u radu jeste da je iz prepoznavanja pijenja kao štetnog, i samim time društvenog problema, te, sledstveno, poželjne ili nepoželjne društvene prakse, proistekao i ambivalentni odnos prema pijenju i alkoholnim pićima, globalno prisutan i implementiran u „društveni moral” posredstvom javnih politika.

Ključne reči: konstrukcija društvenog problema, pijenje, alkoholizam, prohibicija, antropologija alkohola.

Govoreći o istorijskom, socijalnom i kulturnom kontekstu tokom istraživanja nekog društvenog fenomena, zapravo težimo da u obzir uzmemo sve one faktore neke epohe i društva na makro i mikronivou koji su uticali (i utiču) na oblikovanje i artikulaciju datog problema. Kontekstualizacija pijenja, i problematizacija pijenja i opijanja kao društvenog problema, esencijalno je neodvojiva u tom pogledu od socio-konstruktivističke perspektive koja će biti za-

* nevena.milanovic@f.bg.ac.rs

** Tekst je rezultat rada na projektu br. 177035 koji u celosti finansira Ministarstvo nauke, prosvete i tehnološkog razvoja.

stupljena u ovom radu. Iako su alkoholna pića, proizvodnja i konzumacija pića, kao i samo pijenje i opijanje, te zakonske i društvene/moralne regulative koje se odnose na to ko, kada, gde, kako i koliko pije spektar međusobno srodnih ali i različitih fenomena, činjenica je da alkoholno piće učestvuje u svakodnevnom životu, kao i svim ritualima životnog ciklusa (od rođenja do smrti) u gotovo svim kulturama (Jennings et al. 2015; Dietler i Hayden 2001; Wilson 2005; Douglas 1987)¹; *istovremeno*, ono podleže nizu rečenih zakonskih regulativa i društvenih normi, što otvara mogućnost za promatranje pića i pijenja kao *stozera značenja*.

Najpre ću napraviti kratak uvod u kojem ću se osvrnuti na osnovne postulate socio-konstruktivizma. Iako nije „ekskluzivno” antropološka alatka i prizma kroz koju se, u svom diskurzivnom obliku, promatraju socijalni procesi i fenomeni, već predstavlja teorijsku orijentaciju koju, u većoj ili manjoj meri, usvajaju i društvene nauke poput psihologije i sociologije kroz tzv. „kritičku psihologiju”, diskurzivnu analizu i različite metode dekonstrukcije društvenih fenomena, socio-konstruktivizam postao je česta, a neretko i podrazumevajuća polazna osnova u antropologiji. U najširem smislu, socijalni konstruktivizam insistira na kritičkoj distanci i kritičkom odnosu prema svetu koji nas okružuje. Osnovna propozicija jeste da su naše individualne i deljene percepcije sveta, uzimane zdravo-za-gotovo, kao neproblematične, prirodne i stvarno postojeće, zapravo proizvod društvenih konvencija i konstrukcija. Ovo dalje implicira da se „stvarni svet oko nas” ne može spoznati u svojoj „istinitosti” putem puke opservacije, kao i da naše uvreženo znanje o svetu ne može biti zasnovano na objektivnom, nepristrasnom posmatranju tog sveta (Burr 2003, 3). Radije, socijalni konstruktivizam znanje posmatra kao kumulativno i stečeno, kao ishodište prihvaćenih i naučenih društvenih normi. Kategorije kojima se služimo kako bi opisali društvene pojave i prakse svojih svakodnevnica pogodne su za oblikovanje sveta u „logičke” operativne jedinice putem i pomoću kojih dajemo svetu oko sebe značenje i pozicioniramo se kao funkcionalne društvene individue.

Kada govorimo o konceptu društvene funkcionalnosti pojedinca, a koji je za ovaj rad od posebne važnosti, možemo reći da se pojedinac uči „dobrom” ponašanju putem socijalizacije i kretanjem kroz mikro i makro društvene mreže odnosa. Ove mreže odnosa sačinjavaju društvene institucije, zatim različiti socijalni „krugovi” okruženja pojedinca. „Dobra”, odnosno normativna ponašanja koja se tiču pijenja, beleže se u pojedinčevom znanju kao sklop koji obuhvata ne samo pretpostavljene (u nekom društvu podrazumevane) i naučene običaje vezane za obrasce pijenja u nekoj kulturi, već i aspekte društvene kontrole, kao i njoj suprotne tj. izazovne odgovore. Norme se definišu kao „kulturološka pravila, odnosno društveni sporazumi/konvencije koji utiču na obrasce ponašanja, koje su, u manjoj ili većoj meri, osnažene sankcijama” (Room 1975,

1 Među kulturama za koje se sa velikom sigurnošću smatra da nisu proizvodile sopstvena alkoholna pića nalaze se Inuiti (Hornsey 2012), narodi arhipelaga Ognjene Zemlje u Južnoj Americi (Hornsey 2012), australijski Aboridžini (Hornsey 2012), Aleuti (Berreman 1956), narodi Okeanije (Giesbrecht 2003) kao i većina nativnog stanovništva Severne Amerike (Hornsey 2012).

prema: Savic et al. 2016, 6). Takođe, norme predstavljaju pravila kulture i „pripadaju” nekoj zajednici – u smislu da nisu „vlasništvo” ili izum pojedinca, već su relativno postojana, etablirana pravila koja su *deljena* i između onih članova jednog (ili više) društva koji nemaju nužno zajedničkih veza; na taj način, norme su važeće i primenljive na nivou celokupnog društva/kulture, neke zajednice koja deli interese i/ili status, ili subkulturne grupe (Savic et al. 2016, 6). Norma je, dakle, deljeno razumevanje o određenoj društvenoj pojavi/praksi koju grupa ljudi klasifikuje kao poželjno tj. normativno ili nepoželjno ponašanje, ali isto tako može biti uobličena (i najlčešće jeste) zakonom ili drugom državnom regulacijom. Ovo je slučaj i sa pićem i pijenjem, koji podležu formalnim pravilima, te je u celu „igru” uključen i državni aparat. Današnje važeće i opšteprihvaćene norme i percepcije opijanja (ili bilo kog vida ekscesivnog pijenja) u nepravo vreme, na nepravi način i/ili na nepravim mestima jesu krajnji proizvodi *uobličavanja društvene prakse u društveni problem*.

Samim time, konstrukcija pijenja i opijanja kao društvenog problema predstavlja vid kulturne i socijalne konceptualizacije pijenja: uobličavanje i upisivanje značenja „u” supstancu koja, sama po sebi, ne poseduje ista (Milanović 2016, 91). Ove dimenzije pijenja predstavljaju društvene konstrukte koji su se formirali oko smene naučnih trendova i diskursa vezanih za ugao gledanja kao i vrednovanje pijenja u određenim istorijskim periodima. Iz konstrukcije pijenja kao društvenog problema, koja podrazumeva da ono može biti sagledano kao poželjna ili nepoželjna društvena praksa (te da potonja figurira kao društveni *problem*), proističe i ambivalentni odnos prema pijenju i alkoholnim pićima, globalno prisutan i duboko utkan i u milje našeg društva i kulture.

Kako bismo razumeli socijalne i kulturne konceptualizacije pijenja, neophodno je poći od „osnove”, od same proizvodnje i konzumacije alkohola, koja je stara gotovo koliko i samo čovečanstvo. Ovo podrazumeva da će u ovom radu fokus biti usmeren na dva žarišta: **prvo**, pokazaću na koji način je društvena praksa ispijanja većih količina alkohola (ekscesivno pijenje, ili opijanje) konstruisana kao društveni problem u određenom istorijskom trenutku. Konstrukcija društvenog problema, prema Spektoru i Kicusu, podrazumeva shematski model koji autori nazivaju prirodnom istorijom društvenih problema; međutim, kako Ljubica Milosavljević napominje, izvesni društveni problemi prečesto izlaze iz datih okvira koje su postulirali Spektor i Kicus (Milosavljević 2013, 71), te se mogu posmatrati kao *krnji konstrukti*, čija je konkretizacija kao društvenog problema kakvog poznajemo, produkt istovremenog oblikovanja i drugih društvenih problema (Milosavljević 2013, 71). Ovo je slučaj i sa konstrukcijom pijenja i opijanja kao društvenih problema, koji su sazdavani u sadejstvu sa drugim korpusom društvenih problema (nastankom nacije i građanstva te podele na privatnu i javnu sferu, invencijom koncepta zavisnosti i koncepta adiktivne ličnosti). Konstrukcija ekscesivnog pijenja kao društvenog problema poslužiće kao osnov za potvrdu gorepomenute teze da je konzumacija alkohola kao takva isprazna značenjima dok se ona u nju ne „upišu”, te da je, iščitavanjem tih pridodatih značenja, moguće govoriti i o kulturnim konceptualizacijama pijenja u nekom društvu (Douglas 1987; Mandelbaum 1965; He-

ath 1987; Phillips 2014; McDonald 1994). **Drugo**, ambivalentni odnos (poželjno:nepoželjno pijenje) koji kultura i društvo gaje prema alkoholu proizilazi iz činjenice da se alkoholno piće tretira kao simbolički stožer koji poseduje izvrsni socijalni kapital, te kojim je moguće manipulirati. Ovaj ambivalentni odnos prisutan je bezmalo u svim društvima koja poznaju proces proizvodnje alkoholnih pića, a jedna od najuočljivijih artikulacija tog odnosa ogleda se u tome na koji način, kada, i koje društvene grupe su posedovale moć ili pretendovale da neku praksu/formu pijenja (ili pak samu vrstu/tip alkoholnog pića²) okarakterišu kao poželjnu ili nepoželjnu. Takva manipulacija simboličkim kapitalom pića i pijenja služila je za afirmaciju, manipulaciju ili dekonstrukciju određenih ideala i ideja, a time i društvenih (individualnih i kolektivnih) identiteta. Smatram da je rečeni ambivalentni odnos proistekao direktno iz konstrukcije pijenja kao društvenog problema i činjenice da se piće posmatra istovremeno kao „prirodni” proizvod, ali i kao kulturni artefakt.

Polazeći sa rečenog socio-konstruktivističkog stanovišta i, u skladu sa time i moralnog relativizma³, prvo će biti dat istorijski pregled razvoja i kontekstualizacija termina „alkoholizam” i „zavisnost” koji figuriraju u osnovi pijenja posmatranog kao društveni problem, i pokazaću koji su sve faktori imali uticaja na oblikovanje jednog obrasca „poželjnog i dobrog ponašanja”, a koji se ogledao u promociji trezvenosti, odnosno – uzdržavanja od konzumacije alkohola. Zatim će opisani proces biti smešten u pomenute okvire konstrukcije društvenog problema.

Istorijski „tok” pića

Od 18. veka naovamo, alkohol i pijenje neprestano prožimaju i vrše uticaj na politički, društveni, kulturološki i ekonomski život modernog sveta (Martin 2005, 7). U narednom delu teksta, osvrnućemo se na devetnaestovekovne koncepcije o promociji trezvenosti i trezvenjačkim pokretima u svetu, koji su doveli do prohibicije alkohola u 20. veku (najpre u SAD, a zatim i drugim delo-

2 Kao primer da tipovi pića u različitim epohama mogu nositi različita značenja i imati različite upotrebe dobro ilustruje priča o pivu, odnosno eju. Pivo se u srednjevekovnoj Evropi pre pojave industrijske proizvodnje destilovanih pića koristilo umesto vode i kao deo svakodnevnih ishrane, odraslih i dece; preferirano je kao izvor pijaće tečnosti, budući da je bilo sigurno i bakteriološki ispravno, za razliku od vode (Anderson i Baumberg 2006, 37).

3 Stanovište da su moralne vrednosti i norme relativne, odnosno, da ne postoji univerzalna i svevažeća istina koja ih prožima i opstaje kao nepromenljiva, već da su norme proizvodi društvenih konvencija i tekućeg socio-političkog diskursa, socijal-konstruktivizam „duguje” teorijsko-intelektualnom pokretu na koji najčešće referišemo kao na post-modernizam. Za razliku od modernizma, koji svoje korene vuče iz doba Prosvetiteljstva i teži da ustanovi arbitre objektivne istine, te time „svali” na pojedinca kao odgovornog moralni teret i krivicu, moralni relativizam ne posmatra i ne teži da kodira moralna načela kao „istinita” ili „neistinita”, već da ih, upravo, relativizuje kao svojstvene nekoj teorijskoj paradigmi, istorijskom periodu ili društvu/kulturi.

vima sveta) i koji su potakli i etablirali globalne trendove zakonskih regulacija proizvodnje i konzumacije alkohola. Zakonodavne mere i njihovo sprovođenje (ili nesprovođenje) tesno su isprepletani sa kulturološkim odnosom neke zajednice prema konzumaciji alkoholnih pića. Ali, da bismo „stigli” do 19. veka, prvobitno ćemo ukratko izložiti pregled sankcija i normi vezanih za pijenje od njegovih samih početaka.

Imajući u vidu sveprisutnost i dostupnost alkoholnih pića, regulacione norme vezane za konzumaciju su stare koliko i samo piće: u Egiptu su značajni nadzornici vodili računa o kvalitetu vina koje se točilo u tavernama, a u Hamurabijevom zakoniku (oko 1754. godine p.n.e.) do tančina su navedene propisane mere koje se tiču cena, kreditnih politika, ali i ponašanja vlasnika taverni, od kojih se očekivalo da prijave bilo kakva izdajnička „šuškanja” svojih gostiju koja bi uzela mesta u njihovim prostorijama. Zapise sličnije nama bližem i poznatijem odnosu prema ekscesivnoj konzumaciji alkohola nalazimo i u Bibliji, gde su navedeni moralni, etički i duhovni „prekori” vezani za loše posledice prekomerne konzumacije vina (Martin 2015, 4), ali i pozitivne reference u vezi sa vinom kao ritualnim i sakralnim pićem; dok se u mnogim manastirima širom Evrope (na Balkanu takođe) proizvodilo vino, sveštenstvo je osuđivalo javna pijanstva kao greh, odnosno halapljivost/proždrljivost.

U Evropi, alkohol se proizvodi i troši hiljadama godina, od gotovo svih pogodnih „materijala”; pića nastala fermentacijom, a od 13. veka i procesom destilacije (čime je otpočela proizvodnja žestokih alkoholnih pića sa visokim udelom alkohola, najpre džina i viskija), često su korišćena u narodnoj medicini kao lek, a fermentisana pića sa niskim udelom alkohola neretko su preferirana i kao izvori pijaće tečnosti, budući da su bila sigurna i bakteriološki ispravna za razliku od vode (Anderson i Baumberg 2006, 37). Tokom celog srednjeg veka u Evropi, javna pijanstva bila su česta pojava i, iako su osuđivana ili čak i zakonski sankcionisana, cilj je bio regulacija javnog reda ili tržišta, bez težnji ili naznaka ka uspostavljanju koncepta javnog zdravlja, kakvog poznajemo danas.

Ovakva postavka stvari rapidno počinje da se menja sa industrijalizacijskim bumom prvih decenija 19. veka u zapadnom svetu, kao i intenziviranjem komunikacijskih i trgovinskih veza (sledstveno, trgovina jakim pićima, poput džina i viskija postaje jedna od najprofitabilnijih trgovinskih grana). Industrijska, masovna proizvodnja jakih destilovanih pića (najviše džina) u Evropi (Anderson i Baumberg 2006, 37) i sa njom do tada nezapamćen skok ekscesivne konzumacije u vidu opijanja na javnim mestima počinju korenito da preoblikuju urbane prostore i mesta ljudske interakcije i kretanja, transformišući ulicu i javne prostore u „nadrealni pozorišni spektakl” (Hackley et al. 2012, 3). „Loš” moral, i s njim u vezi neprimereno ponašanje na javnim mestima – nikada do tada u istoriji zabeleženi brožčani porast javnih pijančenja – počinju da se pripisuju dejstvima koje alkohol ima na pojedinca, njegovu ličnost i, šire uzev, zajednicu i naciju. „Prirodno” ishodište ovakvih događaja bilo je da se ova pitanja lagano počinju pomaljati kao *društveni problemi*, kako u onovremenom naučnom, tako i u svakodnevnom diskursu. Dolazi do mobilizacije građana i

građanki u organizovane *trezvenjačke pokrete*, koji su promocijama svojih načela putem javnih politika postigli akt zabrane proizvodnje, trgovine i konzumacije alkoholnih pića, odnosno – prohibiciju (najpre u Kanadi i SAD, a ubrzo i u drugim delovima sveta). Opisani proces, u okviru kojeg pijenje i opijanje postaje predmetom društvenog interesovanja i osude, razložićemo i provući kroz, kao što je već rečeno, koncept konstrukcije društvenog problema, prema Spektoru i Kicusu (Spector i Kitsuse 1973). Cilj ovakve analize jeste da pokaže tok i konstruisanje procesa i njegovih faza u okviru kojeg članovi jednog društva/zajednice definišu neko (već) postojeće stanje kao društveni problem, pri čemu „istinitost tvrdnje da li je neki problem *zapravo* i društveni za ovaj naučni koncept nema značaja” (Milosavljević 2010, 166). Treba još jednom istaći da će fokus biti na rekonstrukciji pijenja i opijanja kao društvenog problema u tzv. modernom zapadnom svetu, odnosno, u Evropi, Velikoj Britaniji i SAD od 18. veka naovamo. Upravo su tekovine modernizacije i urbanizacije ovih društava iznedrile naučne diskurse i teorijske pozicije koje će oformiti dalje globalne trendove, svakodnevne diskurse, javne i zdravstvene politike vezane za konzumaciju alkohola u svetu i kod nas. Isto tako, kako bih izbegla preambiciozne pretpostavke da su pijenje i opijanje „oduvek” predstavljali neki vid društvenog problema (iako postoje navedeni pisani dokazi da su piće i pijenje bili predmet javnih rasprava, zakonskih regulativa i različitih vidova sankcionisanja u Starom Egiptu i Vavilonskom carstvu, kao što je već napomenuto).

Uspom ideje o alkoholizmu kao bolesti zavisnosti i invencija novog koncepta ličnosti: konstrukcija problema

Promišljanje konstrukcije društvenih problema započelo je Blumerom i njegovom kritikom objektivističkog pristupa analizi društvenih problema koja je, do tada, bila opšteprihvaćena u sociologiji (Blumer 1971); sociolozi su pretpostavljali da društveni problem postoji kao „objektivan uslov ili aranžman u tkivu nekog društva”, koji je, u okvirima vladajuće objektivističke doktrine, shvatan kao izvor urođene štete, i suprotstavljen je „zdravom društvu” (Milosavljević 2013, 11–12). Prema Blumeru, ovaj proces odvija se u pet ustaljenih faza i to po tačno koncipiranom obrascu:

1. Pitanje nastanka društvenog problema
2. Službeno utvrđivanje – davanje legitimiteta
3. Mobilisanje na akciju
4. Službeni plan akcije
5. Faza implementacije.

Spektor i Kicus podcrtavaju blumerovsku poziciju da je društveni problem proces koji određeni članovi ili grupe u društvu definišu kao „opšti uslov” tako što upućuju zahteve kroz delatnost/akciju različitim organizacijama/instituci-

jama. Ono što je, pak, najvažnije prepoznati jeste da je društveni problem već postojeće stanje koje biva tumačeno kao problem onda kada pojedinci/grupe prepoznaju to stanje kao loše; drugim rečima, društveni problemi se *otkrivaju* tek nakon što ih društvo prepozna kao takve, a to u kojoj „meri” je rečeno stanje prisutno, kao i njegov „rast” ili intenziviranje u društvu, nije bitno, jer „objektivni” elementi koji čine socijalni problem kao „objektivno stanje” proističu prevashodno iz termina kojima se u nekom društvu definiše i koncipira problem; upravo ta društvena definicija, a ne objektivni karakter datog stanja određuju da li će, ili ne, nešto biti društveni problem (Spector i Kitsuse 1973). Sledeći Blumera, Spector i Kicus nude eksplanaciju subjektivnih elemenata društvenog problema, odnosno, procesa putem kojeg članovi grupa/zajednice definišu postojeće stanje kao problem. Autori su društveni problem definisali kao aktivnosti grupa putem iznošenja tvrdnji o „nedoličnom” stanju i upućivanja žalbi drugim organizacijama i institucijama sa preporukom da se postojeće stanje definiše kao društveni problem (Spector i Kitsuse 1973). Smernice za istraživanje nekog stanja kao društvenog problema mogu se sažeti na sledeći način:

1. Pojavljivanje društvenog problema – neko stanje je izabrano i identifikovano kao društveni problem
2. Službeno, odnosno zvanično utvrđivanje društvenog problema
3. Mobilisanje na akciju u vezi sa društvenim problemom
4. Zvanični plan akcije
5. Transformacija tog plana u realnom sprovođenju (Spector i Kitsuse 1973).

Kako napominje Ljubica Milosavljević, veliki broj društvenih problema izlazi iz okvira razvojnih faza koje su postulirali Spector i Kicus (Milosavljević 2013, 71), te u tom smislu i konstrukcija pijenja kao društvenog problema predstavlja *krnji konstrukt*, kojeg odlikuje sazdanje u sadejstvu sa drugim korpusom društvenih problema, koji će biti opisani u delu teksta koji sledi.

Iako se ne može reći da je postojao jedinstveni, univerzalan obrazac konzumacije alkohola u zapadnom svetu tokom 18. i 19. veka – u nekim zemljama zabeležen je porast dok je u drugima zabeležen pad u konzumaciji, zajedno sa regionalnim i demografskim varijacijama u svakoj pojedinačnoj državi – postojala je jedna zajednička nit u diskursu o alkoholu u Evropi i Severnoj Americi: povezivanje zloupotrebe alkoholnih pića (odnosno – opijanja) sa usponom industrijske radničke klase (Phillips 2014, 288). Alkoholna pića postala su referentna tačka i uporište mnogih društvenih nespokojstava, bilo da su se onitkala socijalnih i ekonomskih fluktuacija, bilo promena u normama vrednosti i obrazaca ponašanja. Istini za volju, zabrinutost u vezi sa štetnim dejstvima alkohola po zdravlje čoveka i opstanak „normalnog” i uređenog društvenog poretka može se pratiti stolecima unazad, ali je u poređenju sa žestinom i obimom „napada” na alkohol tokom 19. veka prava sitnica. Trezvenjački pokreti, koji uspon doživljavaju tokom treće decenije 19. veka, za samo pedeset godina tran-

sformali su se u masovne, mnogoljudne organizacije koje su sve svoje resurse posvetile ograničavanju dostupnosti alkoholnih pića, i potpunoj eliminaciji istih iz čovekovog života. Mnogi od ovih pokreta delovali su u sadejstvu sa religijskim kongregacijama, čime su privukli još veći broj sledbenika; takođe, ove organizacije i pokreti povezivali su se na intranacionalnom i internacionalnom nivou, publikovali svoje ideje u novinskim člancima, pamfletima, knjigama, organizovali predavanja i javne govore. Do tog momenta na liniji ljudske istorije, trezvenjački pokret smatra se najmasovnijom građanskom mobilizacijom sa jednim jedinstvenim ciljem, ikada: prohibicijom alkoholnih pića (Phillips 2014, 319). Rezultat je bio jasan – politike prohibicije i njoj srodnih zakonskih regulacija doživele su ekspanziju u mnogim državama tokom i nakon Prvog svetskog rata.

Iako su istoričari i sociolozi posvetili dosta pažnje trezvenjačkim organizacijama, kao i javnim politikama vezanim za konzumaciju alkohola koje uzimaju maha u 19. veku, Filips nas upućuje da bi fokus takođe trebalo usmeriti na društvene, kulturološke i materijalne uslove koji su „obezbedili” osnov za formiranje ovih pokreta, kao i šire promene koje su obuhvatale procese urbanizacije i industrijalizacije: pojavu hrišćanskih reformističkih pokreta i rodne politike (Phillips 2014, 320). Alkohol postaje odgovoran za „razboljevanje” (psihičko tj. duševno ili fizičko), pa čak i za smrt svojih konzumenata, postaje razarač i uništitelj porodice i društva, kao i „izazivač” čitavog niza društveno nepoželjnih obrazaca ponašanja poput prostitucije, samoubistava, ludila, kriminaliteta (Phillips 2014, 288). U 19. veku dolazi do odbacivanja stava da je umerena konzumacija alkohola „ključ” za produktivan život, i ovaj stav zamenjuje uspon ideje o potpunoj apstinenciji – voljnoj ili, pak, prisilnoj. Novina koja je potakla razvoj ove ideje bilo je, svakako, opskrbljenje velikog broja urbanih populacija bakteriološki ispravnom pijaćom vodom, a uz ubrzani tehnološki i materijalni razvoj, čija su pokretačka sila bile rastuća briga za javno zdravlje i predstave o ličnoj i kolektivnoj higijeni i moralu, oformljena je baza za nastanak radikalnih trezvenjačkih pokreta. Ovi pokreti iznedrili su mnogobrojne akcije, naučne debate (članovi pokreta često su bili društveni aktivisti, političari, književnici, doktori...) i mobilisali su ogroman broj ljudi u zajedničkoj borbi protiv nove nacionalne pošasti – alkohola. Može se reći da su praksa i ideja prohibicije, odnosno zabrane konzumacije i proizvodnje alkohola, kojoj su prethodili trezvenjački pokreti, na određeni način, pokušaji investicije u bolje društvo i bolji, kvalitetniji život pojedinca i građanina/građanke u njemu. Međutim, treba postaviti pitanje: šta u konkretnom istorijskom trenutku, koji kroji određeni socijalni, politički i ekonomski kontekst datog vremena, rečeno „bolje” društvo treba da predstavlja? Tragati za uzrocima promena i društvenih fluktuacija znači, između ostalog, razumeti i zašto neki problem *postaje problemom*. Kakvim značenjima se „ispunjava” taj fenomen, da bi bio prepoznat i percipiran kao problem? Ko ima pravo da o tom problemu govori, odnosno, zašto se određeni glasovi čuju, dok drugi ostaju „nemi”? Upravo zbog toga, usmeravamo fokus ka rekonstrukciji ekscisivnog pijenja (opijanja, kao i alkoholizma) kao društvenog problema, odnosno, definisanog kao takvog u jednom specifičnom istorijskom trenutku.

Kada govorimo o pokretima i inicijativama koji teže da kreiraju „bolje” društvo, polazim od osnovne pretpostavke da taj proces kreacije počiva na sprovođenju poželjnih, normativnih obrazaca i praksi („normalnog”) ponašanja, ali, isto tako, na sankcionisanju negativnih (Fuko 2007). S obzirom na to da usvajam premisu o društvenoj konstrukciji rečenih obrazaca, jedan od faktora u toj konstrukciji jesu akteri, odnosno, ko diktira kriterijume prema kojem određene obrasce ponašanja možemo svrstati u dobre, a druge u loše; ukoliko za osnov uzmemo univerzalistički princip da *dobro* počiva na određenom moralu koji je opštevažeci, prirodan⁴, inherentan čoveku, obrećemo se na vrlo klizavom tlu: veliki broj aktera pretenduje da upravo svoja viđenja *dobrog* i *moralnog* predstavi kao ona koja *to jesu*; oni mogu imati cilj koji doprinosi boljitku uslova života pojedinaca i društva kao kolektiva, ali to *nije nužno*; ono što je, pak, činjenica, jeste da svi ti akteri, koji pretenduju na povlašćenu poziciju u društvenoj stvarnosti i društvenom životu, putem određenih tehnika istine pokušavaju da upravo svoje viđenje predstave kao *dobro* i/ili *moralno*. Načini na koje su naučnici, lekari, političari i uopšte trezvenjački pokreti u 18, 19. i 20. veku definisali pijenje, opijanje i alkoholizam i kako su takvi „naučni uvidi” transformisani u reforme državnih zakona, javne politike i ideologije utabali su put današnjim globalnim trendovima kada je o konzumaciji alkohola reć.

Prohibicija, kao društveni, zakonski akt, koji je prožimao sve sfere života, proizašla je iz protestantskog i puritanskog načela o *umerenosti*; ovo načelo je bilo srž i temelj niza društvenih pokreta čiji su glasovi rezultirali zakonskom regulativom, ali, u isto vreme, i mnogo više od toga. Dvadesetovekovna prohibicija kakvu znamo iz literature, udžbenika ili štampe, usko je povezana sa onovremenim stremljenjima ka uspostavljanju odnosno sa invencijom *države-nacije* i *građanina/građanke*, kao i nacionalnim društvenim pokretima koji su se razvijali iz konflikta oko koncepta moralnih obaveza, zajednice i identiteta (Youngh 2002, 663). Kontekstualizacija nastanaka ovih pokreta (među kojima je i pokret trezvenosti) otkriva specifični društveni, ekonomski, istorijski i politički okvire koji su oblikovali i omogućili povoj ideje (i prakse) o prohibiciji. Sama prohibicija nije okosnica i srž problema sama po sebi; radije, prikazaću promene u viđenju odnosa prema alkoholu i ispijanju alkoholnih pića koje su dovele i do sprovođenja prohibicije. Moje polazište je da je ovakav izmenjeni odnos prema alkoholu i uspostavljanje alkoholizma kao *društvenog i medicinskog problema* i *stanja bolesti* zapravo posledica promena u shvatanju koncepcije ličnosti, i nastanka koncepta *zavisnosti*, koji nije postojao pre 19. veka, upravo putem formulacije nekog problema kao društveno relevantnog. Krajnji cilj u

4 Stanovište koje, recimo, zastupa Noam Čomski (vidi: https://chomsky.info/199811__-2/). Kao suprotno ovom stanovištu može se uzeti Fukoovo viđenje moralnog relativizma: Fuko moral definiše kao set vrednosti i pravila za delanje/ponašanje, koja su promovisana od strane individua i grupa kroz kanale društvenih institucija, poput porodice, obrazovnog sistema, crkve, itd. Prema ovom stanovištu, „dobro” nije nešto što postoji i čeka da bude otkriveno; ono je naučeno i kao takvo se praktikuje i sprovodi, doprinoseći održanju društvenog poretka.

oblikovanju „boljeg” društva ogledao se kroz uspostavljanje primata države nad pojedincima (građanima i građankama), i sprovođenjem regulacija putem kružnih društvenih institucija: kroz obrazovanje i školstvo, putem crkve i njenih aktivnosti, kroz instituciju porodice, bolnice i mentalnih institucija. Usvajanjem ovakvih javnih politika, pojedinac se uči dobrom i poželjnom ponašanju, a sveukupni društveni poredak zavisio je od moralne odgovornosti, od sposobnosti samokontrole tog pojedinca.

Trezvenjački pokreti pravu ekspanziju doživeli su posle 1830. godine (Yong 2002, 675); stotine hiljada Amerikanaca i Amerikanki mobilizovalo se u naporima da spreče „grehove” proistekle iz pijanstva. Neretko su se grupe ljudi zajedno, javno odriicali konzumacije alkohola, polažući zakletve da će biti *teetotals*⁵; kroz ovakav simbolički (a javni) vid potvrde kolektivnog identiteta, osnaživao se osećaj zajedništva u već gorućem nacionalnom žaru. Legitimno se može postaviti sledeće pitanje: da li je alkoholizam u to vreme predstavljao masovnu pojavu, s obzirom na to da se toliki broj ljudi zalagao za „istrebljenje” istog? I ako jeste, kakva je bila percepcija i kako se objašnjavalo to „stanje” alkoholizma u društvenom životu? Za početak, osvrnimo se na sam pojam „alkoholizma”. Termin „alkoholizam” prvi put je upotrebljen 1849. godine, a skovao ga je švedski lekar Magnus Hus kako bi opisao štetne posledice upotrebe alkohola; istorijski gledano, termin „dipsomanija” prethodio je terminu „alkoholizam”, a prvi ga je upotrebio je nemački lekar Hufeland, 1819. godine (Martin 2005). Ekscesivna (zlo)upotreba alkohola i pijanstvo kao uzroci društvenih problema prepoznati su u različitim vremenima i kulturama, ali definisanje i uobličavanje ovog problema u medicinskim terminima, zajedno ustanovljavanjem štetnih posledica, zaživelo je tek u 19. veku. U tom smislu, počeci posmatranja ekscesivne konzumacije alkohola i pijanstava kao prakse koja izaziva neželjene i štetne posledice po pojedinca i društvo označava i **prvu fazu** konstrukcije društvenog problema – prepoznavanje „postojanja stanja” u društvu.

Najraniji dokument koji karakteriše ekscesivno pijenje kao bolest je *An Essay, Medical, Philosophical, and Chemical on Drunkenness and Its Effects on the Human Body* Tomasa Trotera (1804. godine) u Ujedinjenom Kraljevstvu⁶. Pa ipak, Troterova zamisao godinama je ostala nerazvijena. U Americi, Bendažamin Raš, lekar, reformista i političar, ali i jedan od potpisnika Deklaracije nezavisnosti, zajedno sa Džeremi Belknapom, sveštenikom iz Bostona, 1805. u Filadelfiji objavljuju Uticaj žestokih pića na čoveka (*The Effects of Ardent Spirits among Men*⁷). Raš je osećao da javnost treba da bude upoznata i upozorena na zdravstvene opasnosti konzumacije alkohola. Na kraju svog eseja, Raš opisuje kakva sve „moralna zla” proističu iz upotrebe alkoholnih pića: prevara, krađa, nehigijena, čak i ubistvo. Međutim, Rašovo delo bilo je ono koje je „krunisa-

5 Osoba koja nikada ne pije alkohol, ni u iznimnim situacijama.

6 Dostupno na linku: <http://www.williamwhitepapers.com/pr/1813%20Trotter%20On%20Drunkenness.pdf>

7 Dostupno na linku: <https://wejoy.org/pdf/BenjaminRushInquiry.pdf>

lo” novo viđenje i percepciju ekscesivnog pijenja, i postalo osnov devetnaestovekovne ideologije trezvenjačkih pokreta. Rašovi prethodnici, a zatim i Rašovo kapitalno delo, oformili su temelj za promene u koncepcijama uzroka pijančenja, a koje se izmeštaju od slobodnog izbora ka nemogućnosti izbora: pomenu-te promene jesu zapravo promene u koncepcijama shvatanja čovekove ličnosti.

U sedamnaestovekovnoj (a posebno osamnaestovekovnoj) Americi, količina konzumiranog alkohola i rasprostranjenost upotrebe u najrazličitijim prilikama bile su na zavidnom nivou: piće je bilo hrana, ali i lek, i društveni „lubrikant”, a neki puritanski sveštenici (Koton Mater, recimo) su ga čak nazivali „dobrom božijom kreacijom” (Levine 1978, 2). Alkohol je bio sveprisutni činilac društvenih dešavanja i prilika, od venčanja, preko izgradnje crkava, krštenja, do sahrana. Levin navodi nekoliko istorijskih primera: na sahrani žene jednog bostonskog sveštenika 1678. godine, ožalošćeni su popili 51.5 galona vina; na inauguraciji sveštenika Edvina Džeksona, gosti su popili 6.5 buradi cidera, zajedno sa 25 galona vina, 2 galona brendija i 4 galona ruma (Levine 1978, 3). Ovaj megalomanski pir, i ostale prilike koje je pratilo prekomerno pijenje bile su takođe neizostavni deo specijalnih društvenih događaja/okupljanja poput krunjenja kukuruza, podizanja štala, a posebno policijskih vežbi. Radnici su dobijali svoje dnevne preraspodele ruma, a posebni dani bili su rezervisani za takmičenje u napijanju, kada se dešavalo čak i da poslodavci plaćaju popijeno piće. Taverne i saloni bili su ključne institucije u svakom gradu, centri političkog života i društvenih dešavanja, a izbor pića bio je širok: Amerikanci su pili vino, pivo, cidere, destilovana pića (tzv. *liquors*) sa visokim udelom alkohola (posebno rum). Pili su kod kuće, na poslu, tokom putovanja; pili su ujutru, u podne, uveče, i napijali se. Tokom kolonijalnog perioda, većina američkog življa nije se preokupirala problemom ekscesivnog pijenja, odnosno, ovakvo ponašanje nije osuđivano, kažnjavano, niti je nosilo teret društvene stigme. Čak je i Bendžamin Raš, prominentni zagovornik trezvenosti, pozivajući na umerenost 1772. godine, primetio u kojoj je meri pijanstvo uobičajena i društveno prihvaćena stvar: „Čemu sva ta buka oko vina i jakih pića”, pisao je u iščekivanju žalbi svojih čitalaca,

„Zar nismo svedoci da se stotine ljudi svakodnevno opija, po trideset ili četrdeset godina, i koji, odolevajući, doživljavaju dobre godine, a uživaju isto zdravlje kao i oni koji se vode strogim merilima trezvenosti?” (Rush 1772, 22)⁸.

Glede obrazaca ponašanja, teško je napraviti razliku između savremene predstave o alkoholičaru i tradicionalnog, puritanskog viđenja pijanice. Bihevioralno posmatrano, opisi pijanica odgovaraju onome što se u savremenom društvu smatra alkoholičarem; ali naša viđenja i viđenja i razumevanja osamnaestovekovnih učenjaka razlikuju se u jednoj važnoj, takoreći „unutarnjoj” percepciji: o unutrašnjem doživljaju i stanju svesti onoga ko pije. Sa početkom 19. veka, opisi poput „neodoljiva”, „nadmoćna”, „primamljiva” počinju da se pojavljuju kao opisi želja pijanice za alkoholom. U kolonijalnom periodu, odnosno

8 Dostupno na linku: <https://wejoy.org/pdf/BenjaminRushInquiry.pdf>

17. i 18. veku, ovakvi termini nisu bili prisutni; umesto njih, najzastupljeniji su bili „sklonost”, čak i „ljubav” pijanice prema alkoholnim pićima. U savremenoj definiciji alkoholizma, problem ne leži u tome što alkoholičar *voli* da se napije; problem je u tome što on/ona tome ne može da odoli – nije u stanju da se iskontrolira. Ta osoba može, sasvim izvesno, mrzeti napijanje, i želiti da bude u „stanju” da pije umereno, ili društveno prihvatljivo; u tradicionalnim shvatanjima, pak, greh pijanice leži u njegovoj/njenoj ljubavi prema ekscesivnom pijenju do granice odnosno trenutka napijanja, i ne postoji ništa inherentno pojedincu ili supstanci što bi ga/je moglo sprečiti da pije umereno; pijenje je posmatrano kao čin nad kojim individua „drži” prevlast i moć, a opijanje je bilo izbor (svakako grešan) koji su određeni pojedinci rešili da naprave.

Moderna koncepcija *zavisnosti* prvi put je ustanovljena od strane lekara, čija je orijentacija bila usmerena ka tome da objašnjenje za ponašanje ili simptome iznađu u „polju” koje se nalazi van nečije svesne kontrole volje: njihovo polje interesovanja i istraživanja ležalo je upravo u razumevanju distinkcije između *želje* i *volje*. Upravo u radovima pomenutog Bendžamina Raša, nalazimo prvu jasno razvijenu modernu koncepciju *zavisnosti od alkohola*. Raš je ponudio novu paradigmu, koja se ubrzano oblikovala unutar polja medicine u povoju. Prema njemu, pijanice su bile zavisne od žestokih pića, a u tom stanju zavisnosti su se obreli postepeno i progresivno:

„Ostaje da bude zabeleženo u istoriji pijanstva, da se njegovi naleti dešavaju, kao što je to slučaj sa naletima mnogih bolesti, u određenim periodima, i nakon dužih ili kraćih vremenskih intervala. Oni obično prvo nailaze godišnje, zatim se javljaju jednom u 3 meseca, zatim mesečno, nedeljno i na kraju dnevno...” (Rush, prema: Henderson 1934, 192).

Opisane „nalete” Raš je nazvao „paroksizmima”. Paroksizmi predstavljaju „napade” želje za pićem, koje karakteriše nemogućnost da se od pijenja uzdrži. Ovo stanje opisano je kao „bolest volje”, i u suštini predstavlja ekvivalent današnjem „gubitku kontrole” (Keller 1972, 8). Konačno, pošto je uspostavio dijagnozu bolesti, Raš je ponudio i lek: „Moje istraživanje mi daje ovlašćenje da smatram da osobe koje su postale zavisne od pića, smesta i u potpunosti apstiniraju”. (Rush, prema: Henderson 1934, 221).

Rašov doprinos novom pristupu u viđenju i tretiranju pijančenja bio je četvorostruk: prvo, identifikovao je uzročni agens – alkoholno piće; drugo, opisao je stanje u kojem se pijanica nalazi kao gubitak kontrole nad ponašanjem tokom pijenja – kao kompulsivnu aktivnost; treće, proglasio je to stanje bolešću; i četvrto, propisao je potpunu apstinenciju kao jedini način izlečenja. Međutim, u ovom radu, i moru drugih o alkoholu, Raš nije bio preokupiran i zabrinut zbog dijagnoze novog *stanja* koju je uspostavio, niti prepisivanjem lekova; ono što je želeo da postigne jeste da upozori (i osvesti) populaciju Amerike i ostatak sveta na čitav niz nepoželjnih posledica koje prate konzumaciju alkoholnih pića – posebno bolesti, siromaštvo, kriminal, mentalne poremećaje i razaranja porodice i društva (Levine 1978, 8). Trezvenjački pokreti opravdano su prihvatili Raša

kao svog osnivača. Njegova dela o vezi između „neumerenosti” i žestokih pića i opisi posledica konzumacije alkohola na individualnom i socijalnom planu, kao i njegov predlog potpune apstinencije, postali su srž trezvenjačke ideologije kroz celi 19. vek, a rezultovali zakonskim propisima. Ova faza, neposredno pre nastanka, kao i početak osnivanja trezvenjačkih pokreta, može se okarakterisati kao **druga faza** konstrukcije društvenog problema – faza zvaničnog utvrđivanja postojanja problematičnog stanja u društvu.

U 19. veku, dakle, po prvi put dolazi do konstituisanja alkoholizma kao društvenog problema sa medicinskog aspekta, i pokušaja da se ta vrsta ponašanja sankcioniše zakonskim merama koje važe na nacionalnom planu.⁹ Objašnjeno je konstituisanje novog pojma, zavisnosti (*addiction*), uz koji će neodvojivo stajati i novo viđenje ličnosti (Keller 1972). Ovo ontološko shvatanje ličnosti zasniva se na spektru naučnih oblasti – psihologije, biologije, neurologije i medicine, i ostaće tokom 20. veka pogodna „baza” za objašnjenje najrazličitijih vidova psiholoških poremećaja. Delovanje i ideologija trezvenjačkih pokreta, u sprezi sa naučnom potporom koju su dobijali od strane lekara (ekspertata), a koji su većinom bili i sveštenici ljudi, odnosno elita na visokim političkim pozicijama, doprineli su formiranju novog koncepta ličnosti. Ovaj koncept biće centralan za oblikovanje ideje o prohibiciji. Trezvenjački pokreti su upućivali apele državnom aparatu i time zahtevali zvaničan odgovor na svoje zahteve; početak prohibicije može se označiti kao duga faza konstrukcije društvenog problema, odnosno, zvanični odgovor nadležnih institucija.

Mora se naglasiti da ovi pokreti nisu bili nešto što „iskače” iz svojih vremenskih okvira. Modernizacija i industrijalizacija društva, koja je nastupila u 19. veku, a mobilisala ogroman broj ljudi u različitim sferama rada, iziskivala je nešto što do tada nikada u tolikoj meri nije uzimano kao merilo vrednosti: produktivnost. Sa ovim novim osećajem odgovornosti, prava i obaveze građanina i/ili građanke su se umnožavale, restrukturirajući dotadašnje shvatanje subjektiviteta i individue, i proizvodeći **nov koncept ličnosti** – radne, odgovorne, *umerene*. Samim time, građanin/građanka nije prosto mogao biti „sveden” na pravo glasa i pripadnost nekoj državi-naciji (Zaharijević 2014, 15); on/ona je individua kojoj se pripisuju obaveze, odgovornosti, a neispunjenje istih rezultira neproduktivnošću cele zajednice. Po prvi put država preuzima primat nad pojedincem, oblikujući njegov radni dan, nedelju, godinu, i tražeći od njega nešto zauzvrat. Uverenje da svaki pojedinac, svojim radom, trudom i zalaganjem radi na održanju nacije, počinje da se na, upravo tom, nacionalnom nivou, uređuje i sankcioniše. Uspostavljanje nacije, odnosno invencija nacionalne države, posmatrana je kao prirodna stvar, a prirodni tok stvari u toj „košnici” podrazumevao je da svaka pojedinka doprinosi njenom napretku i opstanku. Trezvenjački pokreti, koji su bili masovni i mnogoljudni, a svojim delatnostima

9 Svakako da je i ranije, u srednjem veku, postojala osuda pijanica i bančenja. Međutim, krajem 19. veka prvi put se konstituiše medicinski diskurs o alkoholizmu kao *bolesti zavisnosti*, koji će opstati do dan-danas.

su ideju o konceptu zavisnosti i nove ličnosti doveli do samog „vrha” implementacije u zakonsku regulativu – prohibiciju, mogu se smatrati **trećom fazom i četvrtom fazom** konstrukcije društvenog problema, odnosno, mobilisanjem na akciju u vezi sa problemom, kao i usvajanjem zvaničnog plana akcije.

U poslednjoj deceniji 19. veka, trezvenjačka ideologija počela je polako da se udaljava od svoje šire reformističke orijentacije, ka jednom, svrsishodnom cilju – prohibiciji. Starije organizacije počinjale su da slabe, a pomaljale su se nove, koje su se ponosile svojom praktičnošću i naučnošću. Na početku 20. veka, pod vođstvom Pokreta protiv točionica (*Anti-Saloon League*), sve aktivnosti postaju sekundarne u odnosu na sprovođenje prohibicije (Sinclair, prema Levine 1978). Kao što Gasfield primećuje, trezvenjački pokreti izmestili su svoj fokus od reforme ka prinudi (Gusfield 1966). Jedan od razloga ovakve transformacije bila je činjenica da je toliko zagovarana zavisnost postala sekundarna u ideologiji pokreta: prohibicijska kampanja na početku 20. veka fokusirala se na druge, još važnije posledice konzumacije alkohola: uticaje pijanstava na nesreće u industriji, fabrikama, sudare vozova; uticaje na radnu produktivnost i poslovni uspeh, i, posebno, na uloge točionica kao stecišta kriminala, lošeg morala, neradništva i korupcije. Jedan od aspekata slabljenja fokusa na zavisnost jeste gubitak saosećanja i razumevanja za pijanice. Sve manje se posmatraju kao žrtve, a sve više kao pošast, pretnja, opasnost.

Berk izdvaja pet glavnih vidova propagande tokom ere prohibicije: naučni pamfleti, religijski pamfleti, poster, dečiji pamfleti i peti vid – pesme¹⁰. U naučnim pamfletima prezentuju se činjenice i logički argumenti protiv konzumacije alkohola, dok se religijski crpe direktno iz hrišćanske doktrine, citirajući delove iz Biblije. U naučnim pamfletima često se koriste i statistički podaci koji pokazuju „istinu u brojevima”, odnosno objašnjavanju individualne i društvene troškove pijenja. Veliki broj naučnih pamfleta sastoji se od retoričkih pitanja poput: „da li želite da budete uspešni?”, „da li želite da budete moćni?”, i tome slično. Ovde se direktna paralela može povući sa razvojem novog koncepta ličnosti čiji je oslonac protestantska radna etika po kojoj pojedinac treba da bude poslovno uspešan, i da svojim zalaganjem doprinosi dobrobiti i boljitku cele zajednice¹¹. Kada se u uzajamni odnos dovedu alkohol, ličnost, i zavisnost, dobija se značenjski splet koji u datom istorijskom trenutku predstavlja nepoželjan, devijantan obrazac ponašanja koji treba sankcionisati. Ova tri pojma u međusobnoj su korelaciji, a prohibicijska propaganda, koja je u svojim krugovima okupljala prominente lekare, naučnike i „eksperte”, zastupala je stav da slabe, bezvoljne i amoralne ličnosti podležu pošastima kao što je alkohol, a koje nužno vode u zavisnost.

Masovna javna pijančenja bila su prisutna stotinama godina u različitim kulturama, ali su sasvim sporadično izazivala moralnu osudu i sramotu. U Americi, konzumiranje alkoholnih pića sa visokim procentom alkohola (*liquors*

10 <http://library.brown.edu/cds/temperance/essay.html>

11 <http://library.brown.edu/cds/temperance/essay.html>

i *spirits*), a koje je vodilo u pijanstvo, postojalo je barem stotinu godina pre pojave trezvenjačkih pokreta i ideologije. Kao što je primećeno, trezvenjački pokret bio je, zapravo, deo mnogo šire kulturne transformacije: one koja svoju referentnu tačku i uporište iznalazi u društvenim i moralnim vrednostima. Usvajanje akta o prohibiciji kao krunisanje ideje o alkoholizmu kao bolesti zavisnosti jeste **peta faza** konstrukcije društvenog problema – transformaciju plana akcije u realnom sprovođenju.

Čak i ako bismo, bez zadržke, prihvatili „naučnu istinitost” o opasnosti alkohola i poremećajima koje on izaziva, ostajemo bez odgovora na pitanje zašto su ljudi u konkretnom istorijskom trenutku (19. veku) konačno uvideli „istinu” o alkoholnim pićima. Ukratko, prepoznavanje da ekscesivna i kontinuirana konzumacija pića lako vodi u pijanstva koja rezultiraju zavisnošću, nije dovoljno da eliminiše potrebu za društvenim ili kulturnim objašnjenjem novih percepcija o piću, i novih moralnih standarda o stanju pijanstva. Bez sumnje, postoji mnoštvo faktora koji su doprineli da trezvenjački pokreti poprime široke razmere. Kao što je navedeno, u 19. veku, invencija države-nacije i uspostavljanje novog političko-ekonomskog poretka, doprinelo je viđenju da, u cilju napretka i sveopšteg boljitka, svaki pojedinac ima udela u tome; i ne samo da on/ona poseduje tu mogućnost – on/ona bi trebalo da oseća moralnu obavezu prema svojoj zajednici; te moralne obaveze imaju svoje uporište u protestanskoj, odnosno puritanskoj radnoj etici, a njihov glavni preduslov jeste samokontrola. Ni u najmanju ruku ne čudi da su religijske ideje proizvele osnov novog društvenog odnosa prema pojedincu; u puritanskom viđenju individualizma, načelo da je svaka osoba odgovorna za sebe i društvo, visoko je vrednovano.

Pitanje samokontrole i samoregulacije jedno je od ključnih u okvirima socioloških i antropoloških razmišljanja o javnim politikama. Javne politike predstavljaju amalgam zakonskih regulativa putem kojih različiti društveni akteri teže da utiču na oblikovanje ponašanja pojedinca u različitim društvenim sferama. U ove aktere spadaju svi oni pojedinci i institucije koje u svoje programe inkorporiraju predloge i/ili regulacije poželjnog, normiranog društvenog ponašanja. U tom smislu, set religijskih verovanja propisan od strane crkve (ili pak drugih institucija koje se „služe” tim setom normi) može se smatrati jednim od agenasa koji teže da utiču na stvaranje obrazaca ponašanja. Religijski individualizam koji je zastupao puritanizam proizveo je, u neku ruku, kulturu u kojoj je naglasak normi bio na samodovoljnosti i samokontroli i naglašavao važnost ovih „vrlina”.

Veber je, recimo, ovaj naglasak na samokontrolu smatrao opštom karakteristikom modernih društava, a posebno protestantskih. Naglašavao je povezanost protestantizma i modernog kapitalizma; i protestantizam i kapitalizam zahtevali su od pojedinca da se podvrgne „(nad)moći svrsishodne volje kako bi svoje postupke držao pod konstantnom (samo)kontrolom” (Levine 1993, 9). Protestantizam je posedovao, naravno, određenu ideologiju ali i organizacioni potencijal, putem kojeg je delovao na društveni poredak, i mobilizovao ljude da

se „okrenu” samodisciplini i regulaciji. Trezvenjački pokreti i njihova ideologija proizveli su, dakle, nove normirane vrednosti koje su, imajući prethodno u vidu, alkohol definisale kao opasan, kao problem, kao nešto što može uništiti tu samokontrolu. U svemu ovome, odgovornost je ležala isključivo na pojedincu. On je bio taj koji je morao osećati moralnu odgovornost da se ovakvim „pošastima” odupre.

Fuko iznosi da su uspostavljanje novog viđenja bolesti omogućili ekonomski uspon i politička moć buržoazije; ukorenjena u prosvetiteljskom viđenju sveta, srednja klasa je „shvatila” da zlo ne mora da postoji – društveni problemi bili su rešivi, odnosno izlečivi (Fuko 1997). Pa ipak, uslov za postojanje „slobodnog” društva – što je podrazumevalo da postoji individualna sloboda za stremljenjem ka sopstvenim interesima – zahtevalo je izmeštanje društvene kontrole na individualni nivo. Društveni poredak zavisio je od samokontrole. Bolest (pa i zavisnost) postala je izlečiva, a njen glavni uzročnik bio je upravo gubitak samokontrole; psihijatrijske ustanove postale su mesta na kojima se „vraćala” samokontrola onima koji su je, na ovaj ili onaj način, izgubili. U Americi, poseban akcenat je naravno stavljan na individualnu odgovornost, u skladu sa protestantskim i puritanskim nasleđem.

Zaključak: o konvergenciji društvenih problema i javnih politika

Iako za vreme same prohibicije nikada nije bilo zabranjeno samo pijeње, već proizvodnja i distribucija (što se najstrože kažnjavalo, ali rezultovalo i crnim tržištem), trezvenjački pokreti promovisali su jedan vid društvenog perfekcionizma. Njihov fokus bio je na organizovanju/uređivanju života i svakodnevice, kroz ono što danas nazivamo svakodnevnim (javnim) politikama. Pomaljanje tzv. javnih politika (*policy*) kroz kanale društvenih institucija postaće osnov za koncept javnog zdravlja, koji toliko polaže na sprovođenju različitih mera akcije i prevencije ekscesivnog pijenja danas. Javne politike ogledaju se u načinima konstituisanja individualnog i kolektivnog subjektiviteta, od strane niza institucija, političkih i društvenih entiteta i pokreta i državnog aparata. Šor i Rajt navode da je upravo *policy*¹² postao centralni koncept i instrument u organizaciji modernih društava (Shore i Wright 1997). Baš u 18. i 19. veku dolazi do uspostavljanja nacionalnih društvenih pokreta, od kojih je jedan i trezvenjački pokret, i od tog trenutka možemo govoriti o pojmu javnih politika. One postaju način na koji građani/građanke konstruišu sebe kao subjekte; kroz njih se individua kategorizuje i dobija određene statuse i uloge, počevši od kategorije građanstva, preko profesije, nacionalnosti, definicije kriminalnog ponašanja, devijantnosti... Od rođenja do smrti, učimo se razli-

12 *Policy* se prevodi kao javne politike, praktične politike, svakodnevne politike.

čitim klasifikacijama, oblikujemo se i ponašamo shodno javnim politikama, a da najvećim delom toga nismo ni svesni kao delujućih procesa. Stoga, navode Šor i Rajt, analiza javnih politika vodi pravo u srž humanističkih nauka: analizu normi i institucija, ideologije i (samo)svesnosti, znanja i moći, diskursa, značenja i interpretacija, lokalnog i globalnog, javnog i privatnog, a može se reći i da su one jedan od centralnih delova habitusa (Bourdieu 2010, 440). U okvirima novonastalih nacionalnih pokreta (sifražetski pokret, abolicionistički i trezvenjački pokreti), odnosno u okvirima novih društvenih previranja i borbi, centralnu ulogu odigrale su religijske institucije, novonastala srednja klasa, ali i žene¹³ (Young 2002, 663). Ovi pokreti u velikoj meri su oblikovali sve ono na šta se referiše kada se misli na „nacionalni karakter” zapadnjačkih društava. Mnogi od mejnstrim „kvaliteta” u zapadnjačkom društvu i danas se oslanjaju i baziraju na konceptu „jake ličnosti”, koji obuhvata niz vrednosnih i značenskih odrednica: individualizam, snagu volje, samosvesnost, samokontroli, štedljivost i utilitarnost, umerenost, radnu etiku tj. posvećenost radu i unapređivanju. Upravo ovaj koncept ličnosti koji se u 18. i 19. veku javlja i poprima različite konotacije bio je od ključnog značaja za razumevanje ideje o prohibiciji. Konkretizacija pijenja kao problema i uobličavanje u zakonsku regulativu prohibicije je proizvod istovremenog oblikovanja i drugih društvenih problema: nastankom nacije i građanstva te podele na privatnu i javnu sferu, invencijom koncepta zavisnosti i koncepta adiktivne ličnosti. U ovom radu bio je izložen uspon ideje o pijenju u tzv. „zapadnjačkoj” misli, s obzirom na to da su globalni koncepti i trendovi o štetnosti pijenja, kao i koncepcije o nepoželjnom ponašanju koje prate konzumaciju alkohola proistekli direktno iz konvergencije nauke, društvenih pokreta te zakona i javnih politika prvenstveno u SAD, a zatim i ostatku zapadnog sveta; o komparativnoj analizi pomaljanja pijenja i istorijskoj rekonstrukciji kao društvenog problema i percepcija poželjnih i nepoželjnih obrazaca pijenja u drugim državama, bilo bi zanimljivo promisliti u nekom narednom radu.

13 U Engleskoj, debata o ženskom pijenju bila je prisutna u naučnim časopisima, popularnoj literaturi i trezvenjačkim proglasima tokom cele druge polovine 19. veka i prvih godina 20. veka. Debata je bila direktno povezana sa najznačajnijim pitanjima ovog perioda – padom stope fertiliteta populacije, visokom stopom smrtnosti pri porođaju, i generalno lošim sveukupnim zdravstvenim stanjem pripadnika radničke klase. Sve ovo pretilo je da unazadi kvalitet „nacionalnog soja” (Thom 1994, 34). U potrazi za objašnjenjem i rešenjem u eugenističkom ključu, žene su postale referentna tačka i „polje” na kojem treba primeniti propisane mere kako bi se sprečila dalja „degeneracija” nacije. Ženske navike u pijenju, žensko ponašanje u javnosti i stil života radničke klase postali su predmet željenih reformi. Promocija trezvenjačkih vrednosti ogledala se u nizu propisanih mera kojima je trebalo naučiti žene – pravilna ishrana i odgoj novorođenčadi, pravilna higijena, fizička aktivnost, obavezno poznavanje kulinarstva.

Literatura i izvori

- Anderson, Peter and Ben, Baumberg. 2006. *Alcohol in Europe: a Public Health Perspective*. Luxembourg: European Commission (OIL)
- Berreman, D. Gerald. 1956. „Drinking Patterns of the Aleuts”, *The Quarterly Journal of Studies on Alcohol*, Volume 17: 503–514.
- Blumer, Herbert. 1971. Social Problems as Collective Behavior. *Social Problems* 18(3): 298–306.
- Bourdieu, Pierre. 2010. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*, London and New York: Routledge.
- Burr, Vivien. 2003. *Social Constructionism*, Taylor & Francis: Routledge.
- Fuko, Mišel. 2007. *Poredak diskursa*. Loznica: Karpos.
- Giesbrecht, Norman (ed.). 2003. *Drinking and Casualties. Accidents, poisonings and violence in an international perspective*, London: Routledge.
- Gusfield, Joseph. 1966. *Symbolic Crusade; Status Politics And the American Temperance Movement*, Urbana, University of Illinois Press.
- Hackley, C., Bengry-Howell, A., Griffin, C., Mistral, W., Szmigin, I. and Tiwsakul, R.A., 2012. (in press). „Young Adults and ‘Binge’ Drinking: A Bakhtinian Analysis”, *Journal of Marketing Management* (<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0267257X.2012.729074>)
- Heath, Dwight. 1987. „Anthropology and Alcohol Studies: Current Issues”, *Annual Review of Anthropology* (16): 99–120.
- Henderson, A. Y. 1934. *A New Deal in Liquor; A Plea for Delution*, New York: Doubleday
- Hornsey, S. Ian. 2012. *Alcohol and its Role in the Evolution of Human Society*, Cambridge: RDC Publishing.
- Keller, M. 1972. „On the Loss-of control Phenomenon in Alcoholism”, *Brit J. Addict* 67: 153–166.
- Jennings, Justin, Antrobus L. Kathleen, Atencio J. Sam, Glavich, Erin, Johnson, Rebecca, Loffler, German and Luu, Christine. 2005. „Drinking Beer in a Blissfull Mood”, *Current Anthropology* 46 (2): 275–303.
- Dietler, Michael, and Hayden, Brian. 2001. *Feasts: Archaeological and Ethnographic Perspectives on Food, Politics and Power*, Washington DC: Smithsonian
- Levine, Harry. 1978. „The Discovery of Addiction: Changing Conceptions of Habitual Drunkenness in America”, *Journal of Social Studies on Alcohol*, 15: 493–506.
- Levine, Harry. 1993. „Temperance Cultures: Alcohol as a Problem in Nordic and English-Speaking Cultures” in: Malcom Lader, Griffith Edwards, and D. Colin Drummond (ed). *The Nature of Alcohol and Drug-Related Problems*, New York: Oxford University Press: 16–36.
- Michael Savic, Robin Room, Janette Mugavin, Amy Pennay i Michael Livingston, 2016. „Defining „drinking culture”: A critical review of its meaning and connotation in social research on alcohol problems”, *Drugs: Education, Prevention and Policy*: 1–14.
- Mandelbaum, David G. 1965. „Alcohol and Culture”. *Current Anthropology*. 6(3): 281–288.
- Martin, C. Scott (ed). 2005. *The Sage Encyclopedia of Alcohol. Social, Cultural and Historical Perspectives*. The SAGE Publications, Inc.

- McDonald, Maryon (ed). 1994. *Gender, Drink and Drugs*. Oxford, New York: Berg.
- Milanović, Nevena. 2016. „O alkoholu i pijenju sa „društvene” strane: od socio-medinskog pristupa do kulture pijenja”, *Antropologija* 16(1): 89–102.
- Milosavljević, Ljubica. 2013. *Konstruisanje starosti kao društvenog problema*, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Milosavljević, Ljubica. 2010. „Namćori” iz komšiluka: predstavljanje starosti u domaćoj televizijskoj reklami, *Etnoantropološki problemi* n.s. god. 5, sv 3 (2010), Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, Beograd: 75–97.
- Phillips, Roderick. 2014. *Alcohol. A history*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Rush, Benjamin. 1772. *Sermons to Gentlemen upon Temperance*, Philadelphia. UBACITI WEB ADRESU
- Shore, Chris and Wright, Susan (eds). 1997. „Policy: a new field of anthropology”, *Anthropology of Policy. Critical perspectives on governance and power*: 3–34. London, New York: Routledge.
- Spector, Malcolm and John I. Kitsuse. 1973. Social Problems: A Re-Formulation. *Social Problems* 21(2): 145–159.
- Wilson, Thomas. (ed.). 2005. *Drinking Cultures: Alcohol and Identity*. Oxford, New York: Berg.
- Douglas, Mary, (ed.). 1987. *Constructive Drinking*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zaharijević, Adriana. 2014. *Ko je pojedinac? Genealoško propitivanje ideje građanina*. Karpos.

Linkovi:

https://chomsky.info/199811__-2/

<http://www.williamwhitepapers.com/pr/1813%20Trotter%20On%20Drunkenness.pdf>

<https://wejoy.org/pdf/BenjaminRushInquiry.pdf>

<http://library.brown.edu/cds/temperance/essay.html>

Primljeno: 15.08.2019

Odobreno: 12.09.2019.

Nevena Milanović

Constructing Drinking as a Social Problem

Abstract: In this article I tackle the issue of construction of drinking as a social problem from social-constructivist perspective, and also offer insights into how conceptions of alcoholism as addiction, drinking and getting drunk as socially acceptable/unacceptable behavior practices correlated to other social processes that took place simulta-

neously and intersected with construction of drinking as a social problem, such as: the invention of state-nation, concept of responsible citizen, invention of addiction and addictive personality. The process discussed is placed into the frame of construction of social problems as Spector and Kitsuse proposed, but is also noted that it is an incomplete social problem. The basic proposition in this article is that, by acknowledging the drinking as harmful, and thus a social problem, drinking is viewed either as an acceptable or contested social practice; this was the basis for ambivalent relation to alcohol and drinking that is widely adopted and implemented into the social morale through public policy.

Keywords: construction of social problems, drinking, alcoholism, prohibition, anthropology of alcohol.